

Capitolul I. Considerații introductive

Secțiunea 1. Prezentarea unor termeni esențiali

Răspunderea civilă delictuală reprezintă o instituție esențială a oricărui sistem juridic, ce evoluează în concordanță cu concepțiile sociale de natură politică, morală și economică, dar și cu progresul tehnic.

Spațiul politico-juridic european a devenit, în ultimul secol, dar în special în ultimele decenii, unul din cele mai complexe, implicând diverse ordini juridice ce se întrepătrund și se condiționează reciproc. Acest aspect a început să aibă influențe și în domeniul acestei instituții, cu largă aplicabilitate în sistemele de drept.

Conceptul de *drept european al răspunderii civile* sau chiar de *drept european al răspunderii civile delictuale* este menționat frecvent în doctrină sau chiar în expunerea de motive a unor acte normative, deci nu poate fi ignorat, în ciuda faptului că această menționare nu reprezintă decât un anunț, un „avertisment” al existenței sale viitoare, pentru moment putându-se identifica doar anumite evoluții în domenii punctuale sau unele tendințe de unificare a diverselor legislații, a interpretărilor doctrinare și/sau jurisprudențiale.

Categoria „drept european”, atunci când vorbim de răspunderea civilă delictuală, merită însă o clarificare.

Astfel, spre deosebire de „dreptul european al concurenței”, care se referă de obicei la reglementarea comunitară din domeniu, a cărei sferă o regăsim prin interpretarea textelor de lege incidente, dreptul european în materia răspunderii civile delictuale nu este un concept ușor de conturat, reprezentând, din punctul nostru de vedere, deopotrivă dreptul răspunderii civile al statelor de pe continentul european, în aspectele sale comune sau specifice care pot ajuta la înțelegerea instituției, cât și dreptul răspunderii civile delictuale dezvoltat de Convenția europeană a drepturilor omului și jurisprudența aferentă acesteia, precum și dreptul răspunderii civile delictuale rezultat din dreptul primar și derivat al Uniunii Europene.

Toate aceste interferențe (și în special cele rezultate din sistemul de drept comunitar) conduc la structura actuală a instituției în dreptul pozitiv român și la identificarea direcțiilor de evoluție a acesteia, a posibilelor propuneri *de lege ferenda*, astfel încât, în studiul instituției prin prisma elementelor sale esențiale, vom încerca să prezentăm aspectele de „drept european” care explicitează atât stadiul actual, cât și cele mai plauzibile și/sau de dorit metamorfozări.

Mai trebuie menționat că aceste influențe ale dreptului „european” asupra dreptului național pot fi identificate, dar nu ar putea fi întotdeauna și în totalitate considerate drept cauze singulare ale unui anumit efect.

Astfel, jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene prezintă influențe din partea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, legislațiile naționale sunt modificate de tratatele sau regulamentele Uniunii Europene sau de jurisprudența Curții de la Luxemburg ori a celei de la Strasbourg, iar jurisprudența instanțelor naționale este direcționată de toate acestea de la un loc (precum și de aspecte de drept comparat, deci de sistemele de drept ale altor state, europene sau nu).

Din acest motiv, de multe ori cauzalitățile prezentate vor fi probabil insuficient cercetate, iar relațiile de asemănare sau interferență pot fi doar ultimele dintr-un șir de intercondiționări.

De asemenea, chiar dacă vom analiza efectele instituției în dreptul pozitiv român și, eventual, cel european, diverse aspecte ale răspunderii civile delictuale ce vor fi prezentate sunt reglementate prin tratate internaționale, care au o competență *ratione materiae* ce depășește granițele geografice ale Europei (cum sunt, în special, cele ce vizează daunele nucleare, poluarea cu hidrocarburi).

Acestea contribuie într-o măsură importantă la unificarea, în domenii specifice, a regulilor răspunderii civile delictuale la nivel european, dar și la o apropiere a conceptelor pe un plan mai general, motiv pentru care am considerat că este necesar a fi analizate.

Deși prezentarea instituției se axează pe dreptul pozitiv român (care include în acest moment și aspecte complet unificate, de „drept european”, prin prisma normelor juridice europene cu forță obligatorie în sistemul nostru de drept) și nu poate conduce la o trecere în revistă exhaustivă a tendințelor evolutive ale acestuia atrase de mișcarea generală de uniformizare a sistemelor de

drept europene, considerăm că scopul lucrării este acela de a prezenta cel puțin o parte din modificările prezente și din cele ce sunt de așteptat a surveni în condițiile actualului cadru politico-economic de la nivel național și european.

Secțiunea a 2-a. Scurt istoric al evoluției instituției răspunderii civile delictuale

§1. Apariția instituției. Primele norme juridice. Desprinderea răspunderii civile din răspunderea unică, cu natură principal penală (aflictivă)

Răspunderea civilă delictuală, în calitatea sa de drept comun al răspunderii civile – la rândul ei, dreptul comun al răspunderii juridice – își regăsește primele semne de formare odată cu apariția statului^[1], respectiv a dreptului.

Înainte de acest moment, formele de reglementare a raporturilor juridice de „conflict” reprezentau o îmbinare între principiul natural al supunerii celui mai slab și acceptarea cutumiară a ideii de justiție privată, derivată probabil din ideea de echitate ce guvernează rațiunea ființei umane. Astfel, în epoca prestatală, conflictele dintre persoane erau soluționate conform obiceiului nejuridic, prin sistemul răzbunării sau prin invocarea divinității în procedee rituale^[2].

Din acest motiv se consideră că în comuna primitivă, neexistând nici stat, nici drept, nu poate exista nici răspundere juridică, cel „vătămat” răspunzând la forță prin forță, iar răzbunarea beneficiind de aprobarea grupului social^[3].

Această situație a fost denumită „legea participațiunii”, simpla cauzalitate materială fiind suficientă pentru acceptarea grupului social cu privire la actul de răzbunare, neexistând o preocupare cu privire la vinovăția făptașului inițial.

Această răzbunare se putea exercita și împotriva colectivității (familie, trib) din care făcea parte făptașul, „răspunderea”

^[1] Prin „stat” avem în vedere sensul larg al termenului, care înglobează orânduiri tribale ajunse la o suficient de bună organizare socială.

^[2] E. Molcuț, *Drept roman*, Ed. Press Mihaela SRL, București, 1999, p. 60.

^[3] M. Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1971, p. 8-9.

sub forma răzbunării private (prime variante ale „Legii talionului”) având deci atât o latură obiectivă^[1], cât și o latură „colectivă”.

Trecerea de la simpla defulare aflictivă (răzbunarea) către primele forme de „dezdăunare” a fost făcută în perioada descompunerii comunei primitive, prin intermediul „compoziției bănești voluntare”. Aceasta reprezenta situația în care victima se înțelegea cu făptașul, iertându-l în schimbul unei sume de bani, a cărei întindere era stabilită prin bună învoială^[2].

Orânduirea statală sclavagistă din Antichitate consacră inițial atât legea talionului, cât și sistemul compozițiilor voluntare. Se observă însă că, încă de la primele „legiuiri”, marii codificatori vizau, pe cât posibil, concentrarea în mâinile statului atât a puterii de a spune dacă o faptă este sau nu ilicită (*jurisdictio*), cât și a puterii de a pedepsi (*imperii*).

În acest sens Codul lui Hammurapi^[3], împărțit de primul său editor, Victor Scheil, în 282 de articole, ce aveau în vedere atât cuprinsul material al legii, cât și unele exigențe ale tehnicii juridice moderne, după ce trata în primele cinci articole aspecte ale procedurii de judecată, începea reglementarea faptelor ilicite, tratând în art. 6-13 furtul, iar în art. 14-20 furtul de sclavi, copii și tănuirea sclavilor fugari (cu descrierea modalităților de constatare și a sancțiunilor corespunzătoare). Erau de asemenea reglementate *fapte ilicite specifice* zonei Mesopotamiei și infrastructurii statale existente, art. 53-56 statuând asupra pedepselor aplicate celor ce nu folosesc canalele de irigații în conformitate cu regulile fixate de autorități. Mai mult, în această vastă lucrare regăsim și *prima reglementare legală a unei forme de răspundere obiectivă pentru fapta altuia/animalului*, art. 57-58 reglementând drepturile proprietarilor funciari în situația pagubelor aduse de animale din cireada altuia^[4].

[1] Victima nu era interesată de vinovăție ca aspect subiectiv, ci doar de consecințele faptei „agresorului”.

[2] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 9.

[3] Datat în jurul anului 1760 î.Hr. Spre deosebire de codurile moderne, acesta nu cuprindea principii și reguli abstracte, ci „modele” de practică, modalitatea în care se impunea soluționarea celor mai frecvente și importante cazuri.

[4] V. Hanga, *Mari Legiuitori ai lumii*, Ed. Lumina Lex, București, 1994, p. 29.

De asemenea, Codul lui Hammurapi apare ca o legiuire extrem de novatoare pentru timpul respectiv, în ciuda unor reminiscențe arhaice cum ar fi răspunderea colectivă^[1].

Astfel, această normă nu este străină de ideea de vinovăție ca trăsătură a faptei ce poate provoca răspunderea (infracțiunea), în sensul că, în unele cazuri, fără culpabilitate nu poate exista infracțiune și nici răspundere.

Mai mult, se face distincție, chiar dacă punctual, între ideea de răspundere penală și cea civilă, cea penală fiind atrasă de intenție, iar cea civilă, din culpă sau eventual chiar fără culpă (obiectivă), fiind atrasă doar de producerea faptului prejudiciabil în legătură de cauzalitate cu fapta.

Astfel, art. 206 prevede că persoana care, într-o încăierare, lovind o alta, o rănește, dovedind că nu a lovit-o cu intenție („cu știință n-am lovit-o”), nu va fi pedepsită, dar va fi ținută să plătească îngrijirea medicală. Aceași obligație de despăgubire incumbă și „chirurgului” care imprimă pe trupul unui om liber semnul distinctiv al sclaviei, îngăduind astfel revendicarea respectivei persoane de către cel ce l-a înșelat pe medic. Dacă însă chirurgul a făcut respectiva operațiune „cu știință”, el va fi pedepsit cu moartea (art. 227)^[2].

Codul prezintă și o aplicare extrem de originală a stării de necesitate drept cauză ce înlătură răspunderea. Astfel, „dacă cineva a fost făcut captiv și în casa sa nu rămâne nimic de mâncare, iar soția intră în casa altuia, această femeie nu are nicio vină” (art. 131) și, în consecință, nu va fi pedepsită cu înecul, așa cum sunt pedepsite soțiile care, deși nu duc nicio lipsă materială, părăsesc casa soțului căzut în captivitate, pentru a conviețui cu un alt bărbat (art. 133).

Ulterior sistemului persan, o nouă etapă importantă în evoluția instituției o regăsim în dreptul roman.

Prima codificare semnificativă a dreptului cutumiar în Roma antică a fost reprezentată de „Legea celor XII table”, întocmită în anul 449 î.Hr., adoptată pe fondul conflictului dintre patricieni și

^[1] Astfel, în multe cazuri, autorul unor fapte prejudiciabile ce conduceau la moartea copilului unei familii era pedepsit prin uciderea unuia dintre proprii copii, aflicțiunea răstrângându-se practic asupra familiei sale. De asemenea, era instituită răspunderea colectivă a comunităților teritoriale în ale căror hotare s-au săvârșit furturi și făptașii nu au fost descoperiți, comunitatea respectivă și șeful ei asigurând, în astfel de cazuri, despăgubirea victimei (art. 23); *V. Hanga, op. cit.*, p. 80-82.

^[2] *V. Hanga, op. cit.*, p. 81.

plebei, care ceruseră, în mod repetat, ca obiceiurile juridice să fie codificate și afișate în forum, pentru ca cetățenii romani să cunoască dispozițiile normelor de drept.

Această codificare consacră atât răzbumarea privată („Legea talionului”), cât și sistemul despăgubirii sub forma compozițiilor voluntare. Se consideră însă că există o fundamentală schimbare calitativă față de comuna primitivă, întrucât orânduirea sclavagistă cunoaște statul și dreptul, fiind vorba de un *drept la răzbumare privată, dar și de puterea obligatorie a convenției, care stabilește compoziția voluntară*. De asemenea, există și o modificare cantitativă, în sensul că se conferă un domeniu tot mai lărgit *compoziției bănești obligatorii*. Aceasta este legală, iar nu convențională, ca în comuna primitivă, statul fixând totodată și prețul (răscumpărarea) dreptului la răzbumare, sub forma unei amenzi, *poena*^[3].

Astfel, cele douăsprezece table caracterizează o epocă de tranziție de la compoziția voluntară la cea legală, ambele având la bază dreptul la răzbumare și răscumpărarea acestui drept. În funcție de cazul expus în textul de lege, victima este liberă să își exercite dreptul la răzbumare ori să cadă la învoială cu făptașul sau este obligată să se mulțumească cu compoziția legală – suma de bani pe care statul a stabilit-o pentru delictul privat săvârșit^[4].

Această sumă de bani era inițial solicitată printr-o acțiune care avea caracter penal, căci tindea numai la pedepsirea unui delict. Însă dreptul roman a evoluat de la un tip de răspundere colectivă, obiectivă, penală, către cea subiectivă, individuală, civilă, ajungându-se la disocierea ideii de reparație de cea de sancționare a celui vinovat^[5].

Această evoluție a pornit de la ideea că amenda (*poena*) nu reprezenta pentru victimă, în toate cazurile, același lucru. Astfel, în unele cazuri, precum atingerile aduse moralei, amenda era percepută drept un câștig, în cazurile de vătămare a unui bun era, în același timp, o indemnizare pentru daună și un câștig, iar în alte cazuri avea doar funcția de dezdăunare.

În urma acestei evoluții, un prim pas către distincția dintre răspunderea penală și cea civilă este făcut în epoca lui Justinian,

[3] N. Ghimpa, Responsabilitatea civilă, delictuală și contractuală. Studiu de doctrină și jurisprudență, București, 1946, p. 21; M. Eliescu, *op. cit.*, p. 9.

[4] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 10.

[5] I. Anghel, Fr. Deak, M. Popa, Răspunderea civilă, Ed. Științifică, București, 1970, p. 22.

regăsindu-se acțiunile penale, care tind la o pedeapsă, acțiunile civile reipersecutorii, care tind la obținerea unei despăgubiri, și acțiunile mixte, care tind și la un aspect și la celălalt^[1].

Pe lângă începutul de diferențiere dintre răspunderea de natură afflictivă, punitivă, penală și cea civilă, preponderent reparatorie, în Roma antică a existat și o evoluție de la ideea răspunderii bazate exclusiv pe cauzalitatea materială (*damnum injuria datum*) la ideea de necesitate a unei culpe pentru atragerea răspunderii, îmbrățișată de jurisconșulții de la sfârșitul Republicii, în special de Quintus Mucius Scaevola, formulându-se dictonul: *impunitus est qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit*.

S-a ajuns astfel, în cazul juriștilor bizantini, chiar la o clasificare a culpei în *dolus*, *culpa lata* și *culpa levis*, pentru răspunderea de natură civilă delictuală stabilindu-se răspunderea pentru greșeala cea mai ușoară: *in lege Aquilia et levissima culpa venit*.

Se consideră în doctrină că, chiar dacă culpa nu a devenit un principiu general al răspunderii, răspunderea fără culpă continuând să existe într-un număr important de cazuri, se observă o evoluție importantă față de comuna primitivă, în sensul că simpla relație de cauzalitate materială nu mai era suficientă, răspunderea civilă implicând, cel mai adesea, și o apreciere morală a conduitei celui ce a pricinuit paguba^[2].

§2. Formarea unei reglementări de natură generală a răspunderii civile delictuale. Culpa ca element esențial al răspunderii

Răspunderea civilă nu era însă, în orânduirea sclavagistă, reglementată în manieră unitară, dreptul roman neajungând la un principiu general de răspundere civilă, mulțumindu-se să rezolve diversele cazuri pe calea soluțiilor de speță.

Însă, odată cu desprinderea tot mai clară a răspunderii civile și a ideii de reparațiune de răspunderea penală, respectiv ideea de pedeapsă, se generalizează și exigența unei aprecieri morale a conduitei păgubitorului.

Această apreciere este regăsită în dreptul feudal apusean, care, sub influența bisericii creștine, conduce la apariția condiției generale a răspunderii sub forma greșelii (culpei), asociată ideii

^[1] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 10.

^[2] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 11.

de păcat^[1]. Această abordare nu este însă generalizată în vestul Europei, unde se regăsea atât concepția unui principiu general al răspunderii civile (greșeala/păcatul) în cazul statului feudal francez^[2], cât și concepția existenței unui număr de delikte distincte, fiecare cu un domeniu propriu de aplicare și condiții proprii, în cazul Angliei sau Germaniei^[3].

Însă această configurare a condițiilor răspunderii a reprezentat o evoluție în dreptul din vestul Europei în perioada medievală.

Astfel, în evul mediu timpuriu, pe teritoriile supuse primilor conducători ai francilor, a existat un mănunchi de reglementări, parțial inspirate din dreptul roman, parțial din orânduirile triburilor germanice, transmise inițial pe cale orală și puse în formă scrisă (latină) pentru prima dată în secolul al VI-lea de către Clovis I, ce au purtat denumirea de Legea salică (*Pactus Legis Salicae*)^[4].

Deși importanța istorică a acestor reglementări a fost dintotdeauna atașată excluderii femeii de la succesiune (în principal în ceea ce privea succesiunea la tronul Franței), Legea salică privea în mod esențial reglementarea sistemului compoziției pecuniare, ce tindea să înlocuiască răzburarea privată.

În acest sens, 50 de titluri din 65 nu priveau decât stabilirea de tarife (despăgubiri materiale) oferite victimelor sau familiilor lor în cazul unor tipuri de prejudicii^[5]. Mai trebuie precizat că suma ce trebuia plătită de culpabil nu revenea în întregime victimei, fiind practic în același timp și o despăgubire, dar și o amendă.

Astfel, indiferent de delict, o parte din sumă (de obicei în jurul unei treimi) era destinată vistieriei legale, denumită *fredus* sau prețul păcii. Restul sumei, despăgubirea propriu-zisă, denumită *faidus*, cuprindea, în cazul prejudiciilor ce priveau lucrurile, atât *capitalia* (valoarea bunului ce nu putea fi restituit în natură), cât și *dilatara* (lipsa folosinței bunului). În acest mod, Legea salică exprima într-o manieră destul de clară o primă diferențiere între dauna propriu-zisă și folosul nerealizat^[6].

[1] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 12.

[2] H. et L. Mazéaud, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*, 2e éd., vol. I, Paris, 1934, p. 45-46.

[3] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 12.

[4] Legea a fost modificată de mai multe ori (se pare că de 8 ori) până la Carol cel Mare.

[5] J. Bart, *Histoire du droit privé. De la chute de l'Empire romain au XIXe siècle*, Coll. Domat Droit Privé, Ed. Montchrestien, 1998, p. 92-93.

[6] J. Bart, *op. cit.*, p. 93.

Acest sistem al Legii salice se baza pe considerații de ordin obiectiv în aprecierea dreptului/obligației de despăgubire. Obligația de a plăti „compozițiunea” se năștea din faptul material al delictului, fără ca voința sau elementul intențional al autorului delictului să fie luate în discuție, astfel încât sancțiunea îi lovea pe toți cei ce puteau produce prejudiciul, fie ei alienați, copii sau chiar animale, în cazul acestora obligația de a plăti „compozițiunea” incumbând taților sau stăpânilor. Doar normele bisericești contribuiau întrucâtva, în acea perioadă, la (re)nașterea noțiunii de culpă (greșeală), prin concepția despre păcat și modalitatea de răscumpărare a acestuia: tariful penitențelor distinge între actul voluntar și cel involuntar^[1].

Însă evoluția dintre perioada Evului mediului timpuriu (înainte de anul 1000) și cea premergătoare Revoluției franceze a fost profundă. Ea a condus de la un sistem încă puternic marcat de ideea de răzbunare, ce determina o responsabilitate obiectivă și, câteodată, colectivă, în care represiunea și reparația se amestecau, la noțiunea de responsabilitate civilă individuală ce va inspira Codul civil francez^[2]. Astfel, începând cu secolul al XII-lea, dezvoltarea dreptului canonic, de inspirație romană, a permis să se distingă actele comise cu voința de a vătăma de cele accidentale, iar căutarea intenției tinde să primeze față de constatarea comiterii delictului și a urmărilor sale.

Pentru dreptul medieval, existența elementului intențional – vinovăția – nu rezulta doar din intenția delictuală (dolul, în sensul dreptului roman), ci și din culpă (neglijență, imprudență). Totuși, această distincție determină clasificarea faptelor în delikte și cvasidelikte, primele fiind acte ce trebuiau reprimite printr-o sancțiune de natură aflictivă, următoarele dând naștere doar la obligația de a repara consecințele. Însă, în ambele cazuri, elementul novator constă în aceea că autorii actelor trebuiau să răspundă doar dacă conștiința lor fusese angajată în comiterea actelor^[3]. Din acest motiv, copiii, alienații sau animalele se consideră că nu pot comite astfel de fapte.

Inițial, inclusiv eroarea de drept a fost o cauză de exonerare, însă ea nu a mai fost admisă începând cu secolul al XVI-lea, de când s-a statornicit principiul potrivit căruia „nimeni nu poate fi prezumat a nu cunoaște dreptul”.

[1] *J. Bart, op. cit.*, p. 94.

[2] *J. Bart, op. cit.*, p. 414.

[3] *J. Bart, op. cit.*, p. 415.

Un alt factor posibil exonerator îndelung discutat a fost și starea de beție, jurisprudența fiind divizată până la promulgarea unei ordonanțe de către Francisc I, în august 1536, prin care se stabilea deplina responsabilitate a celor ce comit faptele în timp ce sunt în stare de „ebrietate sau în căldura vinului”.

Erau de asemenea recunoscute circumstanțele exoneratoare „exterioare” autorului delictului: legitima apărare (cu excepția delictului ce conducea la omucidere), starea de necesitate și forța majoră (care includea și cazul fortuit, între cele două neexistând o distincție la acel moment)^[1].

Revirimentul în planul gândirii juridice ce a condus, în secolele XII-XIII, în Franța medievală, la atribuirea unei importanțe din ce în ce mai mari elementului intențional, a permis de asemenea o distincție mai clară între represiunea încredințată autorității publice și reparația, destinată să șteargă în cât mai mare măsură consecințele delictului, punându-se problema, în alți termeni, de a distinge între pedeapsă și indemnizare, între acțiunea penală și cea civilă^[2].

În ceea ce privește reparația, spre deosebire de pedeapsă, aceasta era datorată atât ca urmare a unui delict (ce atrăgea și pedeapsa), cât și ca urmare a unui cvasidelict (nesusceptibil și de sancțiune penală). Dacă pedepsele, în ciuda unor rămășițe de răspundere colectivă, au devenit personale (individuale), obligația de reparație a fost considerată de canoniști transmisibilă succesorilor, cel puțin în limita valorii succesiunii. Acțiunea civilă era deci accesibilă victimelor unui delict (cvasidelict), contra moștenitorilor celui ce l-a cauzat^[3].

De asemenea, obligația de reparație a fost recunoscută și pentru fapta unei alte persoane, în virtutea autorității ce se exercita de cel obligat la reparare, asupra acesteia.

Astfel, deja din secolul al XIII-lea, tatăl era obligat pentru faptele comise de copiii săi, nu doar pentru cei de vârstă redusă, pe care ar fi trebuit să-i supravegheze mai bine, dar și pentru cei ce erau încă sub tutela sa (neemancipați).

De asemenea, stăpânii erau obligați pentru pagubele produse de servitorii lor, presupunându-se o culpă în alegerea, supravegherea sau exercitarea autorității asupra acestora.

[1] J. Bart, *op. cit.*, p. 415.

[2] J. Bart, *op. cit.*, p. 416

[3] J. Bart, *op. cit.*, p. 416-417.

Și posesorul animalului era obligat să repare prejudiciul cauzat de acesta, chiar în lipsa unei greșeli precise (dovedibile) din partea sa. Acesta putea însă să-și execute obligația și prin cedarea animalului victimei sale.

Singurul tip „clasic” de răspundere pentru fapta altuia ce nu era recunoscut era răspunderea pentru fapta lucrului, în principal din cauză că aceste forme de răspundere nu fuseseră concepute decât în baza unor ipoteze concrete ce au condus la cutume, iar ulterior la preluarea acestora de jurisprudență, astfel de ipoteze (prejudicii cauzate de lucruri) fiind mult mai rar întâlnite în perioada respectivă^[1].

În Țările Române, din cauza condițiilor vitrege de dezvoltare a unui stat de drept, în epoca feudală se regăsește încă (chiar și spre sfârșitul acesteia) confuziunea dintre răspunderea civilă delictuală și cea penală, care o înglobează pe cea dintâi.

Astfel, se regăsește încă pe plan general răzbunarea privată, iar pedepsele sunt în principal de natură fizică (moartea, bătaia) sau privative de libertate. „Legea țării”^[2] recunoaște însă principiul compozițiunii prin care se puteau răscumpăra majoritatea infracțiunilor, inclusiv unele care se pedepseau cu moartea^[3].

Odată cu apariția dreptului scris în Țările Române (în principal în secolul al XVII-lea) se consacră și soluții ce vizează răspunderea civilă delictuală, care impun cerința greșelii, chiar dacă doar pentru cazurile de speță menționate și care au ca rezolvare principală principiul reparațiunii pecuniare (bănești) sau în natură a prejudiciului, fie și provocat neintenționat („cu nesocotință”).

Astfel de soluții regăsim atât în „Cartea românească de învățătură” (Pravila lui Vasile Lupu de la 1646)^[4], cât și în Îndreptarea legii (Pravila lui Matei Basarab de la 1652)^[5].

^[1] J. Bart, *op. cit.*, p. 417-418.

^[2] Dreptul cutumiar feudal român, cu caracter destul de unitar, deși prezentând anumite diferențe de la un voievodat/cnezat/țară la altul/alta.

^[3] E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, Ed. Universul Juridic, București, 2004, p. 154-156.

^[4] Pravila lui Vasile Lupu prevedea: „Când se va prileji vreun dobitoc să fie a făta și va paște pre locul altuia și acela cu locul nu-i va îngădui, ce o va goni degrabă, de o va osteni sau de o va lovi cu ceva dentr-acea usteneală sau lovitură să va pileji de va lepăda, neingăduitorul să plătească vita”, *apud M. Eliescu, op. cit.*, p. 14.

^[5] Pravila lui Matei Basarab prevedea: „De va dărîma neștine în pădure tăind ramurile de în copaci și cu nesocotința lui va scăpa săcurea de în mînă și se va prileji de va lovi vreo vită și o va omoră fără de voia lui, acela să dea vită drept vită”, *apud M. Eliescu, op. cit.*, p. 14.

Menționăm însă că în ambele pravile se mențin reminiscențe ale dreptului de tip sclavagist, de sorginte romano-bizantină, în privința sancționării în cazul răspunderii penale, aflictive (care rămâne principala formă de răspundere). Regăsim astfel o mare gamă de pedepse fizice (mutilarea, decapitarea, spânzurarea, tragerea în țeapă), dar chiar și cazuri în care încă se aplică „Legea talionului”, ca urmă a sistemului răzbunării private^[1].

Consacrarea efectivă a unei reglementări de natură generală a răspunderii civile delictuale, în Țările Române, are loc odată cu sfârșitul orânduirii feudale și începuturile capitalismului, aceasta regăsindu-se în Legiuirea Caragea (1818) pentru Țara Românească și Codul Calimach (1817) pentru Moldova. Aceste norme juridice sunt considerate caracteristice unei epoci de tranziție, regăsindu-se în cuprinsul lor atât norme de vechi drept bizantin, cât și idei ale marilor codificări din acea vreme: Codul civil francez de la 1804 și Codul civil general austriac de la 1812.

În Legiuirea Caragea, definiția generală a răspunderii civile delictuale o regăsim în Partea a V-a, Cap. 10, Pct. 1, care, sub titlul „Adaos pentru stricăciune” prevede: „Care din știință sau neștiință sau cu greșeală va aduce stricăciune altuia, iaste dator a răspunde stricăciunea”. După cum se observă, textul pune bazele răspunderii civile delictuale, stabilind necesitatea unor condiții precum greșeala – intenționată sau neintenționată, prejudiciul și legătura de cauzalitate dintre acestea. Legiuirea Caragea reglementa, de asemenea, răspunderea stăpânilor de animale pentru pagubele pricinuite de acestea lucrurilor sau recoltelor ce aparțin altora, însă nu reglementa răspunderea pentru fapta lucrurilor neînsuflețite^[2].

Codul Calimach și-a găsit principalul izvor de inspirație în Codul civil general austriac și mai puțin în dreptul bizantin, cum fusese cazul Legiurii Caragea. Astfel, el consacră un întreg capitol răspunderii civile, de natură delictuală sau contractuală, Cap. 37 (art. 1723-1770), intitulat „Pentru dritul despăgubirei și al satisfaciei”.

În doctrină se consideră că art. 1724 din acesta consacră, la fel ca și Codul austriac, ideea unității răspunderii civile – delictuale și contractuale – ce are la bază fapta ilicită, ce poate fi „când cineva va face o lucrare nedreaptă” (delictuală) sau „când nu va împlini o

[1] E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 169.

[2] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 15.

lucrare legiuită” (contractuală)^[1]. Din punctul nostru de vedere ar putea fi vorba de o definiție generală a răspunderii civile, al cărei drept comun rămâne răspunderea delictuală, cele două variante de fapte ilicite propuse nefiind neapărat rezumări ale faptelor delictuale sau contractuale (ilicite), ci indicând faptul că se va răspunde atât pentru fapta propriu-zisă (ilicită), cât și pentru abținerea ilicită (lucrarea „legiuită” putând fi impusă atât de lege, cât și de convenție privată).

Codul Calimach prezintă, de asemenea, multiple aspecte novatoare, cum ar fi exonerarea de răspundere a pruncului sau nebunului, dar, cel puțin din punctul de vedere al unei părți a doctrinei, și o primă reglementare a abuzului de drept ca faptă ilicită.

Astfel, art. 1734 din Codul Calimach prevedea: „Acel ce întrebuințează dritul său în cuprinsul legiuitelor hotare nu este răspunzător pentru paguba pricinuită altuia dintru aceasta”. S-a considerat că, prin interpretarea *per a contrario*, ar putea rezulta că cel ce utilizează dreptul său dincolo de limitele sale, va fi răspunzător, aceasta fiind o reglementare „embrionară” a abuzului de drept^[2].

De asemenea, în Codul Calimach se regăsește, pe lângă reglementarea răspunderii pentru fapta proprie, și reglementarea unei răspunderi pentru fapta altuia, pentru fapta animalelor și, la un nivel incipient, și cea pentru fapta lucrului^[3].

Aceste legiuri stabilesc, pe lângă condițiile răspunderii civile delictuale, și principiul reparațiunii patrimoniale a prejudiciului, însă mai poartă și urme răzlețe ale unor concepții depășite, cum sunt cele de răzbunare și pedeapsă privată^[4].

Punctul terminus al acestei evoluții, de la un sistem puternic marcat de ideea de răzbunare, determinând situații ce atrăgeau responsabilitatea obiectivă și colectivă, în care represiunea și reparația erau amestecate, către un sistem al responsabilității delictuale individuale, bazat pe culpă și repararea prejudiciului, a fost reprezentat, în Europa, de apariția Codului civil napoleonian (1804)^[5].

^[1] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 15-16.

^[2] N. Ghimpa, *op. cit.*, p. 38.

^[3] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 16.

^[4] Un exemplu în acest sens ar fi abandonul noxal reglementat de art. 1741 din Codul Calimach, care arată că stăpânul este obligat, în unele cazuri, să predea păgubitului pe sluga sa care a pricinuit paguba.

^[5] J. Bart, *op. cit.*, p. 414.

Codul civil francez promulgat la 21 martie 1804 [denumit Codul napoleon(ian) în 1807] avea la bază ideile egalitariste și societatea laică propusă de Revoluția Franceză (1789), astfel încât principiile sale vizau asigurarea unei aplicabilități cât mai generale a regulii de drept și, pe cât posibil, înlocuirea cutumei (de fapt a multiplelor cutume locale de la acel moment), considerată mult prea imprecisă și la dispoziția interpretativă a potențiatorilor locali, cu legea scrisă^[1].

Tot în acest sens, s-a considerat necesară o impunere a ideii „interpretării legii de către lege” și o diminuare a rolului jurisprudenței în interpretarea normei scrise^[2].

Tendența de unificare a practicii judiciare, la momentul respectiv de dezvoltare a societății umane, era pe deplin justificată de regulile de drept total diferite ce existau într-un stat unitar, sistemul normei (autorității) limitate de „un munte sau un pârâiaș” fiind considerat „nedemn pentru un stat modern”^[3].

Această unificare a normei și aplicării sale s-a făcut, în cazul răspunderii civile delictuale, prin statuarea principiilor ce guvernează și actualmente instituția, atât în dreptul francez, cât și în cel român, a faptului ilicit, a vinovăției (reunite în dreptul francez sub noțiunea comună de „*faute*”, cu latura sa obiectivă – fapta și latura subiectivă – vinovăția) și a reparării patrimoniale a prejudiciului, răspunderea civilă delictuală desprinzându-se astfel definitiv de ideea de răzbunare și destul de mult de ideea de reprimere.

Codul civil român, promulgat în 1864, este puternic inspirat de Codul civil francez din 1804, iar în cazul răspunderii civile delictuale, reglementată de art. 998-1003 C. civ., normele nu reprezintă decât o traducere a art. 1382-1386 C. civ. francez inițial, iar în cazul art. 1003 o traducere adaptată a art. 1156 C. civ. italian (în prezent abrogat).

^[1] Chiar și așa, inclusiv acest text scris face trimitere la cutumă („usage des lieux”) în anumite cazuri (*exempli gratia*, art. 1754 C. civ. francez care privește reparațiile lăsate în sarcina locatarului). Se consideră în doctrină că aceste trimiteri au fost însă limitate la maximum de redactorii Codului; *J. Bart, op. cit.*, p. 439.

^[2] Ca o formă de exces a necesității de a limita puterea interpretativă a jurisprudenței (aprecierea ne aparține), Robiespierre declara: „acest cuvânt, «jurisprudența tribunalelor», ar trebui șters din limba noastră. Într-un stat care are o Constituție, o legislație, jurisprudența nu e altceva decât legea”, *apud J. Bart, op. cit.*, p. 439.

^[3] *D. Diderot, L'Encyclopédie, Les lois, apud J. Bart, op. cit.*, p. 438.

Astfel, Codul civil român folosește aceeași metodă sistemică, iar nu cazuistică, consacrand un număr redus de principii generale, ce s-au dovedit suficient de adaptabile în doctrină și practică, normele supraviețuind în forma inițială de un secol și jumătate.

Tipul de răspundere consacrat este cel subiectiv (bazat pe „greșeală”), cel puțin pentru fapta proprie, depinzând de atitudinea psihică pe care cel ce pricinuieste paguba o are față de urmările faptei ce este pe cale să o săvârșească.

Mai mult, primii comentatori ai Codului^[1] au considerat în mod constant că și celelalte tipuri de răspundere (pentru altul, pentru animale, pentru ruina edificiilor) sunt bazate pe o prezumție legală de culpă (vinovăție), răspunderea fiind atrasă întotdeauna de o greșeală dovedită sau prezumată de lege, deci fondată și pe o apreciere morală a conduitei individului ținut a repara prejudiciul.

§3. Declinul culpei drept condiție a răspunderii. Apariția formelor de răspundere delictuală obiectivă

În prezent, bazele răspunderii civile delictuale rămân, fără îndoială, cele fixate la nivelul începutului de secol al XIX-lea, în Europa Occidentală.

Însă, se poate observa un important element de noutate. Astfel, se consideră că limitarea răspunderii la cazul când dolul sau cel puțin culpa putea fi imputată făptuitorului a constituit un netăgăduit progres, asigurând atât securitatea statică, cât și cea dinamică a circuitului civil, prin aceea că nimeni nu putea fi chemat să repare paguba suferită de altul decât în limitele greșelii sale, iar cei care desfășurau în cadrul societății o activitate eventual producătoare de daune nu erau descurajați în acțiunea lor prin teama de a fi obligați la despăgubire, chiar dacă nicio culpă, dovedită sau presupusă de lege, nu le putea fi imputată^[2].

Acest sistem a fost considerat potrivit pentru o economie cu caracter agricol, în care raporturile dintre oameni sunt relativ simple, iar ritmul vieții lent, fără primejdii deosebite. Într-un astfel de cadru, pot fi stabilite cu ușurință atât cauzele prejudiciului, cât și conduita oamenilor, sub aspectul culpabilității. Însă, progresul tehnic tot mai rapid, diviziunea muncii, dependența tot mai acută

^[1] *D. Alecsandrescu*, Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine, vol. V, Tipografia Națională, Iași, 1898, p. 13; *C. Hamangiu*, *I. Rosetti-Bălănescu*, *A. Băicoianu*, Tratat de drept civil român, vol. II, București, 1929.

^[2] *M. Eliescu*, *op. cit.*, p. 20.

a economiei de mijloace mecanice de producție ce încorporează multiple invenții și inovații, fac ca viața în general și activitatea de producție în special să se desfășoare într-un ritm tot mai rapid, greu conciliabil cu grija și prudența necesare pentru a evita primejdii deosebite ce pot decurge din activitatea diverselor mecanisme^[1].

Astfel, în tot mai multe cazuri nu pot fi stabilite cauzele prejudiciului și nu se poate dovedi culpa unei persoane cu privire la un anumit rezultat prejudiciabil, deși, în mod evident, victima prejudiciului este inocentă.

Cu toate acestea, inițial, unii autori considerau că ideea răspunderii fără culpă, „dacă ar fi într-adevăr admisă, ar fi o injustiție socială. Ar fi în dreptul civil echivalentul a ceea ce este în dreptul penal condamnarea unui nevinovat”^[2].

Este o concepție ce viza protejarea securității statice a circuitului juridic civil, dar care nu poate răspunde în prezent, într-o modalitate rezonabilă, nevoii de protecție juridică asigurată victimelor prejudiciului.

Astfel, prejudiciul poate fi de multe ori cauzat de activități care, prin natura lor, sunt în același timp foarte tehnologizate, periculoase, dar și, ca principiu, foarte profitabile (*exempli gratia* transportul aerian). Or, în aceste condiții, chiar dacă nu s-ar putea decela un comportament culpabil al unei persoane fizice, este echitabil ca riscul să fie suportat, printr-un tip de răspundere obiectivă, de prestatorul serviciului ce își asigură și beneficiile acestui serviciu (conform adagiului latin *ubi emolumentum ibi onus*).

O astfel de abordare a problematicii răspunderii cu caracter obiectiv a apărut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, drept consecință a puternicei industrializări de care beneficia societatea occidentală^[3].

Această teorie a fost ulterior dezvoltată, sub denumirea generică de *teorie a riscului* sau *riscului de activitate*, cu două motivații principale de natură logică: 1) cea deja prezentată, a susținerii prejudiciului de către cel ce beneficiază de profitul activității

[1] M. Eliescu, *op. cit.*, p. 20.

[2] M. Planiol, *apud I. Stoenescu*, *Evoluția ideii de răspundere civilă*, Ed. Curierul Judiciar, București, 1939, p. 8.

[3] Primele lucrări în acest sens se regăsesc în doctrina franceză: R. Saleilles, *Les accidents de travail et la responsabilité civile*, Paris, 1897; L. Josserand, *La responsabilité des choses inanimées*, Paris, 1897.

ce a cauzat prejudiciul; 2) cea a suportării prejudiciului cauzat de activitate, indiferent de natura acestei activități (lucrative sau nu), cu simpla motivație că activitatea fiind voită, este cea care a introdus posibilitatea producerii prejudiciului în relațiile sociale (ideea de garanție privind riscul de activitate).

În dreptul român, problematica răspunderii obiective a pornit de la fundamentarea răspunderii pentru prejudiciile cauzate de lucruri [art. 1000 alin. (1) C. civ. 1864]. Astfel, acest tip de răspundere a evoluat de la o răspundere bazată pe concepția subiectivă (cu corolarul unei prezumții relative, ulterior irefragabile de vinovăție a paznicului juridic al lucrului) către o răspundere obiectivă, subsumată ideii de risc, prezumție de răspundere^[1] sau garanție pentru riscul de activitate.

Astfel, încă din 1939, printr-o decizie extrem de novatoare pentru vremea respectivă, fosta Curte de Casație stipula: „Este de principiu că răspunderea pentru daunele cauzate prin faptul lucrurilor neînsuflite este o *răspundere obiectivă bazată pe ideea de risc* (s.n.), existența ei fiind subordonată unei singure condiții: stabilirea raportului causal între daună și faptul generator al acesteia, deci independent de orice culpă a proprietarului care are paza juridică a lucrului”^[2].

Deși se consideră că actualul sistem al Codului civil român, care întemeiază întreaga răspundere civilă delictuală pe ideea de culpă, fundamentează, *de lege lata*, răspunderea pentru lucruri pe un temei subiectiv sau cel mult mixt, „afirmarea fermă a principiului răspunderii obiective în viitoarea legislație civilă este justificată de necesitățile vieții sociale și va fi de natură să încheie cursul unor divergențe de opinii de ordin teoretic și practic”^[3].

Societatea contemporană cunoaște deja o din ce în ce mai largă aplicare a noțiunii de răspundere civilă obiectivă, în domenii specifice variate^[4], în cea mai mare parte dintre cazuri această răspundere fiind bazată pe ideea suportării prejudiciului de către cel ce beneficiază de profitul activității periculoase.

^[1] Teorie mult mai discutabilă, în opinia doctrinei, C. Stătescu, C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 286-287, opinie la care ne raliem.

^[2] Curtea de Casație, dec. nr. 333 din 17 ianuarie 1939, în P.R. nr. 1/1939, p. 152.

^[3] C. Stătescu, C. Bîrsan, *Teoria generală a obligațiilor*, ed. a III-a, Ed. All Beck, București, 2000, p. 188.

^[4] O parte din acestea vor fi analizate în lucrarea de față.

Secțiunea a 3-a. Rolul social-juridic al instituției răspunderii civile delictuale

Instituția răspunderii civile delictuale a cunoscut o importantă evoluție în timp datorită caracteristicilor ei specifice. Astfel, fiind cea mai largă categorie de răspundere juridică, a fost, în scopurile urmărite, și cea mai puternic influențată de morala socială, pe care, la rândul ei, a modelat-o.

Începuturile istoriei statului și dreptului ne prezentau, așa cum am arătat, o confuziune între răspunderea penală și cea civilă delictuală. În aceste condiții, principala funcție a răspunderii juridice în general, dar și a răspunderii civile, era cea *aflictivă, sancționatorie*.

Odată cu evoluția societăților umane și diferențierea din ce în ce mai clară a răspunderii penale de cea civilă, asistăm la o afirmare a *funcției reparatorii* a răspunderii civile delictuale. Astfel, principala consecință a întrunirii condițiilor răspunderii civile delictuale este apariția *obligației de dezdăunare*, care corespunde prejudiciului suferit și vizează apărarea dreptului subiectiv afectat.

Ca un corolar al acestei funcții reparatorii apare principiul reparării prejudiciului în natură, iar în subsidiar repararea prin echivalent^[1]. Pe această cale se vizează obținerea unei reparații cât mai efective a dreptului lezat.

Se consideră însă că funcția reparatorie a răspunderii civile delictuale nu trebuie absolutizată. Astfel, de multe ori, prejudiciile aduse prin fapte ilicite sunt de neînlocuit, în natura lor specifică, iar în cazurile în care înlocuirea este posibilă, aceasta presupune o reinvestire de muncă socială, deci, din punct de vedere social, o nouă cheltuială de muncă, pentru reîntregirea valorilor deteriorate sau distruse^[2].

Astfel, din punctul de vedere al societății în întregul său, apare foarte importantă acțiunea generală preventivă, prin care să se ajungă la diminuarea cazurilor de săvârșire a faptelor ilicite cauzatoare de prejudicii. În acest sens, o altă funcție socială a răspunderii civile delictuale este cea *educativ-preventivă*.

Se consideră că, prin conștientizarea faptului că acțiunea ilicită nu va rămâne nesancționată, ci va atrage după sine o obligație de dezdăunare, se produce atât educarea societății în sensul

[1] C. Stătescu, C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 158.

[2] C. Stătescu, C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 124-125.

respectării valorilor protejate, cât și prevenirea producerii unor astfel de fapte^[1].

În dreptul european aceste două funcții esențiale ale răspunderii civile delictuale au condus la o reglementare diferită a instituției, în funcție de accentul pus asupra aspectului reparator sau a celui educativ-sanctionator.

Astfel, se consideră în doctrină că cele două abordări esențiale, complementare și în același timp contrare ale instituției se regăsesc în sistemul de drept francez, respectiv englez. În timp ce în Franța răspunderea civilă delictuală se concentrează în principal pe compensare (reparație), în Anglia răspunderea civilă delictuală vizează în principal coerciția^[2] (implicit funcția eminamente educativă, n.n.).

Aceste două sisteme au influențat în mod important dreptul pozitiv din majoritatea statelor europene, inclusiv sistemul german care, consideră doctrina, prezintă o poziție intermediară, asumându-și formal multe dintre principiile justiției corective din dreptul englez (ce pune accent pe elementul vinovăției, așa-numita „*fault liability*”), dar asigurând în interpretarea și aplicarea practică un rol central justiției reparatorii, specifică dreptului francez (ce pune accent pe aspectul prejudiciu/repararea prejudiciului, acceptând mai ușor inclusiv răspunderea fără vinovăție, așa-numita „*strict liability*”)^[3].

[1] C. Stătescu, C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 124.

[2] C. Van Dam, *European Tort Law*, Oxford University Press, 2006, p. 8.

[3] C. Van Dam, *op. cit.*, p. 8. Autorul consideră, de altfel, dreptul pozitiv german de o reală plusvaloare pentru studiul comparativ, întrucât este cel mai bine elaborat și sistematizat, fiind o reală sursă de întrebări și răspunsuri în domeniu.

Capitolul II. Ilicitul civil în dreptul românesc și european

Secțiunea 1. Considerații introductive

§1. Definiția faptei ilicite în legislația și doctrina națională

În țara noastră, fapta ilicită nu a fost și nu este definită legal de normele civile ce tratează răspunderea civilă delictuală. Astfel, vechiul Cod civil, în vigoare până la 30.09.2011 [sau *Codul civil din 1864*, așa cum îl vom denumi în continuare, în concordanță cu varianta utilizată de art. 2 al Legii nr. 71/2011, de punere în aplicare a (noului) Cod civil], se mulțumea să menționeze la art. 998, ca faptă ilicită, „orice faptă care cauzează altuia un prejudiciu”.

Noul Cod civil^[1], în art. 1349, dezvoltă descrierea situației în care suntem în fața acestei condiții a răspunderii. Astfel, art. 1349 alin. (1) arată că „Orice persoană are îndatorirea să respecte regulile de conduită pe care legea sau obiceiurile i le impun și să nu aducă atingere, prin acțiunile sau inacțiunile sale, drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane”, iar alin. (2) „Cel care, având discernământ, încalcă această îndatorire răspunde de toate prejudiciile cauzate, fiind obligat să le repare integral”.

Din această dezvoltare normativă se poate deduce mai ușor că fapta ilicită este reprezentată de încălcarea îndatoririi de a respecta regulile de conduită pe care legea sau obiceiurile le impun, prin acțiune sau inacțiune, aspect care, dacă nu definește foarte pe scurt fapta ilicită, o descrie însă foarte bine.

De altfel, cu această definiție începe Cap. IV, intitulat „Răspunderea civilă”, legiuitorul intenționând deci să considere fapta ilicită elementul esențial al răspunderii civile delictuale, izvorul acesteia, în jurul căruia se vor analiza celelalte elemente, în con-

[1] Intrat în vigoare la 01.10.2011, pe care îl vom denumi în continuare astfel, întrucât, deși este actul normativ în vigoare, este mai ușor identificabil prin această sintagmă, din moment ce, pe de o parte, interpretarea doctrinară și jurisprudențială a prevederilor sale este la un nivel incipient și, pe de altă parte, majoritatea raporturilor juridice de conflict ce ajung în fața instanțelor de judecată sunt încă guvernate de dispozițiile Codului civil din 1864, fiind născute, modificate sau stinse sub imperiul respectivei legislații.